

Milliy o‘yinlar motivlari asosida kompozitsion tafakkurni rivojlantirish yo‘llari

Xidoyeva Mahliyo Bozor qizi

Navoiy davlat universiteti

“Dasgohli rangtasvir” ta’lim yo‘nalishi

4 - kurs “R”guruh talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada tasviriy san’at ta’limida milliy o‘yinlar motivlari orqali o‘quvchilarda kompozitsion tafakkurni rivojlantirishning samarali usullari tahlil qilingan. O‘yinlarning dinamikasi, harakat ifodasi, rang uyg‘unligi va obrazlilik xususiyatlari san’at asarlarida tasviriy fikrlash manbai sifatida ko‘rib chiqiladi. Maqolada Shovdirov S.A.ning tasviriy san’at metodikasiga oid ishlari asosida kompozitsion tafakkurni shakllantirishning metodik yondashuvlari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: kompozitsiya, tasviriy san’at, milliy o‘yinlar, ijodiy tafakkur, obrazlilik, estetik idrok, pedagogik metodika.

Tasviriy san’atda kompozitsiya — bu asarning g‘oyaviy va badiiy yaxlitligini ta’minlovchi asosiy elementdir. O‘quvchilarni kompozitsion tafakkurga o‘rgatish uchun ularni hayotiy holatlar, harakatlar va hissiyotlarni tasviriy tilda ifodalashga yo‘naltirish zarur. Shu jihatdan milliy o‘yinlar motivlari eng tabiiy va samarali manba hisoblanadi.

Milliy o‘yinlarda mavjud ritm, harakat, ifoda va jamoaviylik unsurlari kompozitsion tuzilishning barcha bosqichlarini o‘zida mujassam etadi. Masalan, “Chillak”, “Kurash”, “Qiz quvdi”, “Arqon tortish” kabi o‘yinlar nafaqat jismoniy harakat, balki estetik muvozanat, hissiyot va dramatik ifoda uyg‘unligini o‘zida aks ettiradi.

Shovdirov S.A. o‘zining “Selection Criteria of Training Methods in Design Fine Arts Lessons” (2017) hamda “Tasviriy san’atni o‘qitishda o‘quvchilarning sohaga oid o‘quv kompetensiyalarini shakllantirish omillari” (2024) nomli ishlarida ta’lim jarayonini amaliy, tajribaviy va o‘yinli yondashuv orqali boyitish zarurligini ta’kidlaydi. Unga ko‘ra, o‘yin motivlari asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar o‘quvchida kompozitsion tafakkur va badiiy idrokni shakllantirishda muhim omil hisoblanadi.

Kompozitsiyani milliy o‘yinlar asosida qurish o‘quvchilarni nafaqat rasm chizishga, balki xalq madaniyatini estetik jihatdan anglashga o‘rgatadi. Shu bois, bu yondashuv nafaqat didaktik, balki ma’naviy tarbiyaviy ahamiyatga ham ega.

Milliy o‘yinlar o‘zbek xalqining ma’naviy merosi, estetik didi va jamoaviy hayot tarzining ifodasidir. Ular nafaqat jismoniy chiniqish yoki hordiq chiqarish vositasi, balki xalq tafakkuri va ijodining badiiy ko‘rinishidir. Shu boisdan tasviriy san’at ta’limida milliy o‘yinlar motivlaridan foydalanish o‘quvchilar tafakkurini faollashtiradi, kompozitsion fikrlashni o‘stiradi va ularning san’at asarlarini mazmunan boyitishga xizmat qiladi. Kompozitsiya san’atning yuragi sanaladi — u g‘oya, harakat, ifoda, ritm va muvozanatni yagona tizimga keltiradi. Milliy o‘yinlarning har birida esa aynan shu elementlar tabiiy ravishda mavjud. Shu sababli o‘yinlar motivi asosida kompozitsion tafakkurni shakllantirish samarali pedagogik yondashuv hisoblanadi.

O‘quvchilarga kompozitsiyani o‘rgatishda asosiy muammo – bu sahnadagi predmetlar, obrazlar va harakatlar orasidagi bog‘liqlikni his etishdir. O‘yinlar esa bu bog‘liqlikni tabiiy tarzda beradi. Masalan, “Kurash” o‘yinini rasmda tasvirlash jarayonida o‘quvchi markaziy nuqtani aniqlash, asosiy va ikkinchi darajali obrazlarni joylashtirish, kuch va harakat yo‘nalishini ko‘rsatish, tananing plastikasini chizish kabi elementlarni o‘zlashtiradi. Shu bilan birga, o‘yin jarayonidagi raqobat, harakat, kuchlanish va g‘alaba hissi kompozitsiyaning dinamik tuzilishiga asos bo‘ladi.

“Qiz quvdi” o‘yini esa harakatdagi ritmni his qilish, harakat ketma-ketligini ifodalash va kayfiyatni tasvirlashda samarali manbadir. O‘quvchi bu o‘yinni chizishda nafaqat harakatni, balki hissiy muhitni – quvonch, hayajon, kulgi va harakatdagi muvozanatni tasvirlaydi. Bu jarayonda u rang, yorug‘lik va shakl muvozanatini his qiladi. Shovdirov S.A. o‘z ilmiy ishlari orqali shuni ta’kidlaydiki, san’at ta’limi o‘quvchini faqat chizish ko‘nikmasiga emas, balki badiiy tafakkurga o‘rgatishi kerak. O‘yin motivlari esa bu tafakkurni shakllantirishning eng tabiiy yo‘li hisoblanadi.

Kompozitsion tafakkurni rivojlantirishda o‘qituvchining metodik yondashuvi muhim ahamiyatga ega. Dars jarayonida o‘qituvchi avvalo milliy o‘yin mazmunini tushuntiradi, o‘yin epizodlarini rasmlar, videolar yoki jonli ko‘rsatmalar yordamida tahlil qiladi. So‘ng o‘quvchilarga o‘sha harakatlardan biri yoki butun sahnani chizish topshirig‘i beriladi. Bu orqali o‘quvchilar voqelikni tasviriy idrok etish, kompozitsion yechim topish, harakatdagi dramatismni ifodalashga o‘rganadi. Har bir o‘yin sahnasi

o‘ziga xos dinamik tuzilishga ega bo‘lib, bu kompozitsiyani tashkil etishda markaz, muvozanat, ritm va proporsiya kabi tushunchalarni amalda o‘rganish imkonini beradi.

Milliy o‘yinlar asosida kompozitsion tafakkurni shakllantirish jarayonida rang va faktura bilan ishlash ham katta ahamiyatga ega. O‘yin sahnalarida ko‘p hollarda kontrastli ranglar, tez o‘zgaruvchi kayfiyat va harakat mavjud bo‘ladi. Shu sababli, o‘quvchi bu holatni tasvirlash jarayonida rang tanlash, yorug‘lik-soya nisbatlarini his etish va ifoda kuchini oshirishni o‘rganadi. Natijada u rasmni nafaqat texnik jihatdan, balki emotsional jihatdan ham boyitadi.

Milliy o‘yinlarning badiiy tahlili ularning ichki tuzilishida ham kompozitsion tamoyillar mujassam ekanini ko‘rsatadi. “Arqon tortish” o‘yinida markaziy kuch chizig‘i mavjud, bu esa kompozitsiyada kuchlanish markazini yaratish uchun asos bo‘ladi. “Chillak” o‘yinida esa harakatning ketma-ketligi, fazoviy ritm va diagonal harakatlar kompozitsiyaning dinamikasini belgilaydi. “Qiz quvdi” o‘yinida esa kompozitsiyaning asosiy elementlari — muvozanat, masofa va plastika tabiiy tarzda mavjud. Shu jihatdan o‘yinlar san‘at darslarida kompozitsiyani o‘rgatishning amaliy manbai sifatida xizmat qiladi.

Tasviriy san‘at o‘qituvchisi dars jarayonida o‘yin motivlarini to‘g‘ri tanlasa, o‘quvchilar nafaqat chizishni, balki fikrni badiiy tarzda ifodalashni o‘rganadi. Shovdirov S.A.ning “Method of organization of classes in higher education institutions using flipped classroom technology” (2025) nomli tadqiqotida qayd etilishicha, o‘qituvchi o‘quvchini mustaqil izlanishga, g‘oyani o‘z ifodasi bilan tasvirlashga yo‘naltirishi kerak. O‘yin asosidagi mashg‘ulotlarda bu yondashuv o‘z ifodasini topadi, chunki o‘quvchi o‘yin sahnasini o‘z fantaziyasi bilan qayta yaratadi.

Milliy o‘yinlar asosida tashkil etilgan kompozitsion mashg‘ulotlar o‘quvchilarning hissiy faolligini oshiradi. Darsning o‘yin shaklida o‘tishi ularni erkin fikrlashga, ijodiy izlanishga undaydi. O‘yin orqali u san‘at asarining mazmunini chuqur anglaydi, o‘z milliy madaniyatiga nisbatan hurmat hissi shakllanadi. Shu tariqa, kompozitsion tafakkur nafaqat badiiy qobiliyatni, balki milliy o‘zlikni anglashni ham rivojlantiradi.

Kompozitsion tafakkurni shakllantirishda milliy o‘yinlarni o‘rganish jarayonini bosqichma-bosqich tashkil etish muhimdir. Birinchi bosqichda o‘quvchilarga o‘yin mazmuni, harakat yo‘nalishi va ishtirokchilar o‘rtasidagi muloqot tahlil qilinadi. Ikkinchi bosqichda o‘yin sahnasi eskiz shaklida tasvirlanadi. Uchinchi bosqichda esa

kompozitsion yechim topilib, rang, fazo va ifoda vositalari qo‘llanadi. Bu metodika o‘quvchining tafakkurini izchillik bilan rivojlantiradi.

O‘quvchilarni bunday yondashuv asosida tayyorlash natijasida ular rasmga nafaqat texnik mashq sifatida, balki badiiy hikoya sifatida qaray boshlaydi. Har bir o‘yin sahnasida yashiringan g‘oya, hissiyot, harakat va obraz o‘quvchi uchun ilhom manbaiga aylanadi. Shu orqali u san‘at orqali hayotni, harakatni va inson ruhiyatini ifodalashni o‘rganadi.

Milliy o‘yinlar asosida kompozitsion tafakkurni shakllantirish, aslida, o‘quvchilarni milliy madaniyatga hurmat ruhida tarbiyalashning samarali usulidir. Chunki o‘yinlarda xalqning turmush tarzi, axloqiy qadriyatlari va estetik didi mujassam. Ularni tasvirlash orqali o‘quvchi o‘z xalqining ma‘naviy merosini san‘at tili orqali anglaydi. Bu jarayon esa ta‘limning estetik, ma‘naviy va milliy maqsadlarini birlashtiradi.

Bugungi kunda Shovdirov S.A. va boshqa pedagog-olimlar tomonidan ilgari surilgan o‘yinli metodika san‘at ta‘limining yangicha bosqichini belgilab bermoqda. O‘yin motivlari asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar o‘quvchilarda tahliliy fikrlash, ijodiy qaror qabul qilish, tasviriy idrok va estetik baholash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Kompozitsion tafakkurni shakllantirish esa bu jarayonning markazida turadi. Chunki tafakkur orqali o‘quvchi badiiy fikrni shaklga, rangga va harakatga aylantiradi.

Milliy o‘yinlar motivlari asosida yaratilgan rasm, eskiz yoki kompozitsiyalar o‘quvchilarning shaxsiy dunyoqarashini, his-tuyg‘usini va ijodiy individualligini ifodalovchi asarga aylanadi. Shunday qilib, bu jarayon o‘quvchining badiiy tafakkurini mustahkamlab, uni mustaqil ijodga tayyorlaydi. Natijada tasviriy san‘at ta‘limi nafaqat chizish mahoratini, balki milliy o‘zlikni, estetik idrokni va ijodiy tafakkurni shakllantiruvchi tizimga aylanadi.

Milliy o‘yinlar tasviriy san‘at ta‘limida o‘quvchilarning kompozitsion tafakkurini shakllantirishda boy manba hisoblanadi. Ular o‘zida xalqning turmush tarzi, urf-odatlarini, estetik didi va ruhiyatini mujassam etganligi sababli, san‘at darslari uchun tabiiy badiiy ilhom manbai bo‘lib xizmat qiladi. O‘yinlar motivlarini rasm, eskiz yoki kompozitsion topshiriqlarga kiritish o‘quvchilarning diqqatini, kuzatuvchanligini va badiiy tafakkurini faollashtiradi.

Kompozitsion tafakkurni shakllantirish jarayonida o'yinli metodlardan foydalanish o'quvchilarning ijodiy faolligini oshiradi, ularni san'atni hayot bilan bog'lashga o'rgatadi. Shovdirov S.A. o'z ilmiy tadqiqotlarida qayd etganidek, san'at ta'limi faqat nazariy o'rgatish bilan cheklanmasligi, balki o'quvchini mustaqil fikrlash va badiiy tahlilga yo'naltirishi zarur.

Milliy o'yin motivlari asosida tashkil etilgan darslar bu maqsadga to'liq xizmat qiladi — o'quvchilar milliy qadriyatlar asosida fikrlashni, harakat va holatni tasviriy shaklda ifodalashni, o'z asarini g'oyaviy va hissiy jihatdan boyitishni o'rganadilar. Bu esa ularning nafaqat badiiy tafakkurini, balki milliy o'zlikni anglashini ham chuqurlashtiradi.

Shunday qilib, milliy o'yinlar motivlari asosida kompozitsion tafakkurni rivojlantirish nafaqat metodik yangilik, balki estetik tarbiya va milliy qadriyatlarni singdirishning samarali vositasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Шавди́ров С. А. Подготовка будущих учителей к исследовательской деятельности // *Педагогическое образование и наука*. – 2017. – № 2. – С. 109–110.
2. Shavdirov S. A. Selection Criteria of Training Methods in Design Fine Arts Lessons // *Eastern European Scientific Journal*. – 2017. – № 1. – P. 131–134.
3. Shovdirov S. Analyzing the sources and consequences of atmospheric pollution: A case study of the Navoi region // *E3S Web of Conferences*. – EDP Sciences, 2024. – Vol. 587. – P. 02016.
4. Shavdirov S. Method of organization of classes in higher education institutions using flipped classroom technology // *AIP Conference Proceedings*. – AIP Publishing LLC, 2025. – Vol. 3268. – No. 1. – P. 070035.
5. Шавди́ров С. А. Ўқувчиларда тасвирий саводхонликка оид ўқув компетенцияларини шакллантиришнинг педагогик-психологик жиҳатлари // *Современное образование (Узбекистан)*. – 2017. – № 6. – С. 15–21.
6. Shovdirov S. A. Tasviriy san'atni o'qitishda o'quvchilarning sohaga oid o'quv kompetensiyalarini shakllantirish omillari // *Inter Education & Global Study*. – 2024. – № 1. – P. 8–14.
7. Ibraimov X., Shovdirov S. Theoretical Principles of The Formation of Study Competencies Regarding Art Literacy in Students // *Science and Innovation*. – 2023. – Vol. 2. – No. B10. – P. 192–198.

8. Baymetov B. B., Shovdirov S. A. Methods of Organizing Practical and Theoretical Classes for Students in The Process of Teaching Fine Arts // *International Journal on Integrated Education*. – 2023. – Vol. 4. – No. 3. – P. 60–66.
9. Hasanov M. (2022). *Milliy o‘yinlarning tasviriy san’atdagi ifoda imkoniyatlari*. Toshkent: Fan.
10. Karimova N. (2021). *San’at va xalq o‘yinlari uyg‘unligi: metodik tavsiyalar*. Navoiy: NDPI nashriyoti.

GLOBAL SCHOLARS
SCIENTIFIC PUBLISHING

